

Badania logiczne prowadzone w Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1955*

The logic research at the University in Poznań (1945–1955)

Roman Murawski

Department of Mathematical Logic, Adam Mickiewicz University
ul. Umultowska 87, 61-614 Poznań, POLAND

rmur@amu.edu.pl

Jerzy Pogonowski[†]

Institute of Linguistics, Adam Mickiewicz University
ul. Międzychodzka 5, 60-371 Poznań, POLAND

pogon@amu.edu.pl

Abstract

This paper is a synopsis of a more comprehensive work presented at the conference *50 years of Studia Logica* in 2003. The full English version of the text will be published elsewhere. The text below is devoted to the presentation of logical investigations carried out at the University of Poznań in the first decade after its reopening in 1945, i.e. at the time when and at the place where *Studia Logica* came into existence.

1 Tradycja i informacje historyczne

Badania logiczne prowadzone w Poznaniu mają stosunkowo długą tradycję. Zwięzłą informację o historii tych badań (do 1972 roku) znaleźć można w artykule Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej *Logika* [Łuszczewska-Romahnowa 1973]. W okresie międzywojennym działali na polu logiki w Poznaniu Władysław Mieczysław Kozłowski oraz Zygmunt Zawirski. Zarówno przed, jak i po II wojnie światowej pracował tu Adam Wiegner, o którym powiemy więcej niżej.

Informacje o początkach działalności naukowej w Poznaniu po wyzwoleniu w 1945 roku czerpiemy z Archiwum UAM, Archiwum Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz opracowań dziejów Uczelni [Grot 1971, 1972]. Wspomagamy się także wspomnieniami kilku osób (magistrantów Ajdukiewicza), które rozpoczynały karierę naukową w tamtym okresie. Korzystamy także oczywiście z istniejących — stosunkowo nielicznych — opracowań omawiających działalność poszczególnych uczonych, zwłaszcza z artykułów Tadeusza Batoga. Pewne skąpe informacje o logice w Poznaniu w interesującym nas okresie można także odnaleźć w Internecie.

*Tekst odczytu wygłoszonego podczas konferencji poświęconej pięćdziesięcioleciu istnienia *Studia Logica*, Mądralin, 2003. Autorzy uprzejmie dziękują Organizatorom, a w szczególności Panu Profesorowi Ryszardowi Wójcickiemu, za zaproszenie do wygłoszenia odczytu.

[†]Institut Językoznawstwa UAM nie finansował udziału pracownika Jerzego Pogonowskiego w tej konferencji.

Reaktywowanie działalności Uniwersytetu nastąpiło w lutym 1945 roku, jeszcze podczas walk toczonych w Poznaniu. Na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP utworzona została w 1945 roku Katedra Teorii i Metodologii Nauk, kierowanie którą powierzono przybyłemu ze Lwowa (via Kraków) Kazimierzowi Ajdukiewiczowi. W 1951 roku została ona przemianowana na Katedrę Logiki, na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii. W Katedrze pracowali (w różnych okresach): Seweryna Łuszczewska-Romahnowa, Roman Suszko, Tadeusz Strumiłło, Franciszek Zeidler, Zbigniew Czerwiński, Andrzej Malewski.

Katedra prowadziła prace w dziedzinie teorii poznania, logiki formalnej oraz metodologii nauk. Oprócz doktoratu oraz habilitacji Romana Suszki (zob. niżej), przeprowadzono także dwie inne prace habilitacyjne: Henryka Mehlberga *Essai sur la theorie causale du temps* oraz Marii Lutman *O względności prawdy*.

Wśród zajęć dydaktycznych prowadzonych przez pracowników Katedry znajdujemy: główne zasady logiki i metodologii z ćwiczeniami (obowiązkowe dla wszystkich słuchaczy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego), wykład logiki matematycznej z ćwiczeniami, wykład logiki („usługowy”), wykład elementów teorii mnogości i logiki matematycznej, seminarium metodologiczne wraz z pro-seminarium. Nadto, Ajdukiewicz prowadził seminarium z logiki dla pomocniczych pracowników nauki oraz zaawansowanych studentów (zob. niżej).

Na Wydziale Humanistycznym reaktywowano w 1945 roku Katedrę Filozofii, przemianowaną w styczniu 1951 roku na Katedrę Historii Filozofii. Od 1947 roku kierował nią Adam Wiegner. W 1951 roku Wiegner objął kierownictwo nowoutworzonej Katedry Logiki, która znalazła się od 1952 roku na Wydziale Filozoficzno-Historycznym. Pracowali w niej m.in.: Jerzy Giedymin (od 1953 roku) oraz Zbigniew Czerwiński (1951–1953).

Ważną rolę w powojennym życiu naukowym w Poznaniu odgrywało Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Logicy poznańscy wielokrotnie wygłaszali odczyty na posiedzeniach Komisji Filozoficznej tego Towarzystwa (odbywanych często wspólnie z posiedzeniami Polskiego Towarzystwa Filozoficznego). Wśród zaproszonych prelegentów znajdujemy też: Stanisława Jaśkowskiego, Tadeusza Kotarbińskiego, Tadeusza Czeżowskiego, Marię Kokoszyńską-Lutmanową, Izydorę Dąbmską, Marię Ossowską. Niech ciekawostką będzie informacja, że 5 marca 1953 roku, w dniu śmierci Stalina, ks. doc. Mieczysław Dybowski wygłosił odczyt *Egzystencjalizm w psychologii*. Obecnych było 30 osób.

PTPN prowadziło dość intensywną działalność wydawniczą. W protokołach posiedzeń administracyjnych znajdujemy trochę ciekawych informacji dotyczących planów wydawniczych (a także ich zmian). Dla przykładu, Ajdukiewicz planował opublikowanie w październiku 1950 roku 10 arkuszy pracy *Krytyczna analiza idealizmu* (w protokole zapisano: „temat pracy posiada dużą doniosłość światopoglądową”). W planach na IV kwartał 1951 roku praca pod tym samym tytułem planowana jest na 5 arkuszy druku. W 1952 roku Ajdukiewicz wycofał zgłoszoną na tenże rok pracę *Analiza klasycznej problematyki epistemologicznej*; w to miejsce podano pracę Suszki *O antynomiach logicznych* o objętości $1\frac{1}{2}$ arkusza. Tę ostatnią pracę przesunięto potem w planach na 1953 rok, a następnie na rok 1954; ostatecznie nie została ona opublikowana w Poznaniu (Suszko swoją rozprawę *W sprawie antynomii kłamcy i semantyki języka naturalnego* opublikował już w Warszawie). Toczono żywą dyskusję dotyczącą opublikowania bądź nie pracy T. Włodarczyka *Logika zdań u Dunsza Szkota i Pseudo-Szkota*.

Poniżej omówimy — oczywiście w sposób nieco skrótowy — rezultaty badań czworga z poznańskich logików uzyskane w interesującym nas okresie.

2 Kazimierz Ajdukiewicz

Bez wątpliwości najważniejszą postacią w środowisku logicznym działającym w Poznaniu w rozpatrywanym okresie był Kazimierz Ajdukiewicz. W swoim „okresie poznańskim” Ajdukiewicz opublikował ponad trzydzieści prac (w tym kilka wydań swoich podręczników). Sławę międzynarodową

uzyskał Ajdukiewicz już dzięki swym pracom przedwojennym. W Poznaniu był w latach 1948–1952 rektorem UP. Należał także oczywiście do grona osób, których opinia dotycząca spraw organizacji nauki w Polsce powojennej była bardzo znacząca.

Twórczości Ajdukiewicza poświęcono wiele opracowań. W Poznaniu odbyła się po śmierci Ajdukiewicza sesja naukowa organizowana przez studentów filozofii — jej materiały opublikowano w tomie *Logika w XX lat PRL*. Omówieniu prac Ajdukiewicza poświęcone są artykuły Borkowskiego i Czerwińskiego w XVI tomie *Studia Logica* (tam też pełna bibliografia prac Ajdukiewicza). Nie ośmielimy się tutaj na próbę kolejnego przedstawiania dorobku Ajdukiewicza, w jakimkolwiek skrócie. Powiedzieć jednak oczywiście trzeba, jakie prace Ajdukiewicza opublikowane zostały w interesującym nas okresie. Za najważniejsze z nich uważamy artykuły:

- Logika a doświadczenie
- Zmiana i sprzeczność
- Epistemologia i semiotyka
- Metodologia i metanauka
- On the notion of existence
- W sprawie artykułu prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych
- Klasyfikacja rozumowań.

W omawianym okresie wyszły też drukiem tłumaczenia niektórych ważnych przedwojennych prac Ajdukiewicza, np.: *The Scientific World Perspective, Syntactic Connection*.

W analizie paradoksów związanych ze zmianą i sprzecznością Ajdukiewicz m.in. wyjaśnia nieporozumienia dot. prawa sprzeczności, precyzuje też kilka pojęć występujących w sformułowaniach tych paradoksów.

W artykułach rozpatrywanego okresu Ajdukiewicz kilkakrotnie występuje ostro i wyraźnie przeciwko różnym kierunkom idealistycznym w filozofii. Jego krytyka prowadzona jest zazwyczaj poprzez logiczną analizę języka omawianych doktryn i pokazuje różnego rodzaju błędy logiczne (w konstrukcji pojęć lub w przeprowadzaniu uzasadnień).

Rozważając pogląd niektórych empirystów, iż logika może być traktowana jako system hipotez podlegających empirycznej weryfikacji Ajdukiewicz charakteryzuje stanowisko skrajnego empiryzmu jako pewien *program* uprawiania nauki. Pokazuje, iż taki program jest w zasadzie wykonalny, stwierdza jednak, iż dotychczasowy przebieg rozwoju nauki nie jest z programem skrajnego empiryzmu zgodny.

W pracach powojennych Ajdukiewicz często — z oczywistych powodów — podejmuje dyskusję z marksistami. Ciekawe może być przy tym to, iż oprócz obrony swoich poglądów filozoficznych przed atakami adwersarzy próbuje czasami podsuwać im pewne rozwiązania wspierające ich poglądy.

W artykule o klasyfikacji rozumowań Ajdukiewicz poddaje krytycznej analizie wcześniejsze propozycje Łukasiewicza i Czeżowskiego oraz przedstawia własną klasyfikację. Pewne wobec niej uwagi krytyczne zgłaszał Wiegner.

Jak wiadomo, Ajdukiewicz zawsze bardzo dużą wagę przywiązywał do problematyki nauczania logiki. Był autorem kilku znakomitych podręczników, wypowiadał się na temat dydaktyki logiki w swoich artykułach, organizował spotkania poświęcone tej problematyce. Zabierał także głos w ważkiej dla dziejów polskiej logiki i filozofii debacie o nauczaniu logiki prowadzonej na łamach *Myśli Filozoficznej*.

3 Adam Wiegner

W odróżnieniu od innych omawianych tu logików, Adam Wiegner (16 XII 1889 – 28 IX 1967) był związany ze środowiskiem poznańskim przez całe swoje życie. Życiorys oraz omówienie twórczości logicznej Wiegnera znaleźć można w cytowanych niżej artykułach Tadeusza Batoga. Adam Wiegner studiował filozofię na UJ w latach 1908–1914, gdzie doktoryzował się w 1923 roku. Habilitował się w 1934 roku na UP, którego pracownikiem był od 1928 roku.

Najważniejsze prace Wiegnera (nie licząc podręczników logiki matematycznej) powstały jeszcze przed wojną. W interesującym nas w tym artykule okresie Wiegner publikował niewiele, brał jednak aktywny udział w życiu naukowym. Wymieńmy, dla przykładu tytuły niektórych z jego referatów z badanego okresu: Konferencja logików niemieckich w Berlinie (30 III 1954), O parafrazowaniu twierdzeń rzeczowych na płaszczyznę językową (18 X 1946), Filozoficzne znaczenie teorii postaci (15 III 1948). Zabierał także głos w dyskusjach nad wieloma przedstawionymi na posiedzeniach PTPN i PTF referatami.

Prace naukowe Wiegnera należą do różnych dyscyplin: historii filozofii, teorii poznania, ontologii, psychologii, filozoficznych podstaw fizyki oraz logiki formalnej. Najdonioślejsze są dokonania Wiegnera w zakresie epistemologii. Swoje stanowisko teoriopoznawcze określał Wiegner jako „empiryzm całościowy”. Uważał, że bezpośrednio dane są pewne gotowe całości, „postacie”, struktury (z włączeniem związków przyczynowych). Wyodrębniane w procesie poznania elementy tych danych otrzymywane są przez abstrahowanie. Wszystkie twierdzenia naukowe posiadają treść o charakterze pozaobserwacyjnym (teoretycznym, hipotetycznym). Wiegner antycypował zatem stanowisko poznawcze hipotetyzmu (choć sam rolę tę przypisywał Avenariusowi).

Wiegner podjął próbę obrony zasady odwrotności między treścią a zakresem pojęć. Pokazał, iż źródła niektórych krytyk tej zasady tkwią w nieporozumieniach terminologicznych oraz w błędnych założeniach dotyczących pojęcia bogactwa treści. Wprowadził pojęcie cechy pochodnej, której dołożenie do treści pojęcia nie wzbogaca owej treści.

Adam Wiegner interesował się logiką tradycyjną — w kilku swych pracach zajmował się teoretycznym ugruntowaniem tradycyjnej logiki formalnej. Rozwinął i udoskonalił znany wynik Ajdukiewicza pozwalający otrzymać zasadniczą część tradycyjnej logiki formalnej w systemie rachunku kwantyfikatorów. Ten wynik Wiegnera wyprzedził podobne ujęcie logiki tradycyjnej zaproponowane przez Ivo Thomasa. Do aksjomatów Ajdukiewicza (gwarantujących niepustość wszystkich rozważanych nazw oraz istnienie trzech, parami rozłącznych nazw) dodaje Wiegner aksjomat gwarantujący nieuniwersalność wszystkich rozważanych nazw. Oprócz reguły podstawiania za zmienne generalno-nazwowe formuł nazwowych o niepustej denotacji dodaje regułę podstawiania za zmienne generalno-nazwowe formuł nazwowych o nieuniwersalnej denotacji).

Podręczniki logiki autorstwa Wiegnera zalecają się swoją precyzją a jednocześnie przystępnością w wyłożeniu materiału. Walory dydaktyczne ma na przykład zaproponowana przez Wiegnera aksjomatyka rachunku zdań, w którym symbolami pierwotnymi są koniunkcja i negacja:

1. $p \supset p \cdot p$
2. $p \cdot q \supset p$
3. $p/q \supset q/p$
4. $(p \supset q) \supset (q/r \supset p/r)$

(gdzie $\cdot, \supset, /$ są symbolami oznaczającymi koniunkcję, implikację oraz kreskę Sheffera; te dwa ostatnie funktory są zdefiniowane za pomocą znanych definicji).

Wiegner przeprowadził też analizę ważnych pojęć z zakresu logiki filozoficznej, takich jak: abstrakcja, uogólnienie, idealizacja, konkretyzacja. Analizy te miały istotny wpływ na refleksję metodologiczną uprawianą później w Poznaniu.

W *Studia Logica* znaleźć można drobne noty autorstwa Wiegnera dotyczące np. postulatu uściślenia terminologii logicznej oraz polemiki z proponowaną przez Ajdukiewicza klasyfikacją rozumowań.

Do uczniów Wiegnera zaliczyć można m.in. Zbigniewa Jordana, Jerzego Giedymina, Zbigniewa Czerwińskiego, Jerzego Kmitę.

30 X 1967 roku odbyło się w Poznaniu posiedzenie naukowe poświęcone omówieniu twórczości naukowej Adama Wiegnera, zorganizowane przez Komisję Filozoficzną PTPN oraz Oddział Poznański PTF.

Wybór pism Adama Wiegnera, poświęconych filozofii nauki, przygotowuje do druku Pani Profesor Izabela Nowak.

4 Seweryna Łuszczewska-Romahnowa

Twórczości naukowej Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej poświęcił kilka prac Tadeusz Batóg (zob. bibliografia).

Seweryna Łuszczewska-Romahnowa (10 sierpnia 1904 – 27 czerwca 1978) opublikowała stosunkowo niewiele prac. Niewątpliwie powodem tego stanu rzeczy były jej przeżycia podczas wojny światowej oraz późniejsze konsekwencje zdrowotne tych przeżyć.

W pracach Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej wyraźny jest wpływ zdobytego przez nią wykształcenia: studiów filozoficznych pod kierunkiem Twardowskiego, Ajdukiewicza oraz Ingardena oraz matematycznych pod kierunkiem Steinhausa i Banacha.

Do prac logiczno-matematycznych Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej zaliczyć trzeba jej rozprawę poświęconą uogólnieniu graficznej metody diagramów Venna, pozwalającemu na podanie metody rozstrzygania dla jednoargumentowego rachunku funkcyjnego (opublikowaną w pierwszym numerze *Studia Logica*). Kilka prac Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej dotyczyło teorii klasyfikacji — w interesującym nas okresie pisała o klasyfikacjach naturalnych oraz funkcji odległości wyznaczonej przez klasyfikację, nieco później o klasyfikacjach wielopoziomowych.

Seweryna Łuszczewska-Romahnowa żywo interesowała się zagadnieniami metodologicznymi, zwłaszcza — ważnego — okresu, jakim był wiek siedemnasty. Dokonała przekładu *Logiki* Arnaulda i Nicole'a.

Parokrotnie zajmowała się teorią argumentacji, proponując unowocześnienia jej wersji klasycznej. Proponowała określenie pragmatycznego pojęcia wynikania. Jest także autorką pracy poświęconej problemom wieloznaczności w języku nauki.

W kręgu jej zainteresowań znajdowała się także problematyka indukcji — praca na ten temat ukazała się w 1957 roku.

Pod kierunkiem Seweryny Łuszczewskiej-Romahnowej doktorat i habilitację obronił Tadeusz Batóg. Była także promotorem doktoratów J. Czajnsnera i M. Jarosz.

5 Roman Suszko

Roman Suszko ukończył w Poznaniu liceum w 1937 roku i w tymże roku rozpoczął studia z fizyki na Uniwersytecie Poznańskim. W czasie wojny przebywał w Krakowie. Ukończył tam studia pod kierunkiem Zawirskiego; uczestniczył także w tajnym nauczaniu. Pracę w Katedrze Teorii i Metodologii Nauk UP rozpoczął w 1946 roku. Wykładał logikę matematyczną oraz teorię mnogości. W 1948 roku obronił pisaną pod kierunkiem Ajdukiewicza rozprawę doktorską, a w 1951 roku odbyło się jego kolokwium habilitacyjne. Pełnił obowiązki (pierwszego) sekretarza redakcji *Studia Logica*. W 1953 roku przeniósł się do Warszawy.

Pierwsze artykuły opublikowane przez Suszkę dotyczą logiki bez aksjomatów [Suszko 1947a, 1948]. Autor pokazuje jak, dla danego systemu aksjomatycznego T można wyeliminować jego aksjomaty zastępując je skończonym zbiorem finitystycznych reguł inferencyjnych zachowując jednocześnie relację \vdash_T wyprowadzalności wyjściowego systemu. Suszko rozwiązał ten problem dla rachunku zdań i wskazał na pewne ograniczenia tego rozwiązania w przypadku rachunku predykatów z identycznością.

W omawianym okresie Suszko zajmował się także teorią definicji. Podał oryginalne kryterium równoważności ekstensjonalnej zastępujące warunki przekładalności i nietwórczości definicji. Zapro-

ponował naturalną hierarchię rozszerzeń systemów aksjomatycznych poprzez definicje. Szczególną uwagę poświęcał takim definicjom indukcyjnym, których wprowadzenie wymagało dołączenia stosownej reguły inferencji do wyjściowego systemu. Artykuły [Suszko 1949a] oraz [Suszko 1949b], prezentujące te dokonania i stanowiące zasadniczą część rozprawy doktorskiej Suszki zostały opublikowane jako osobny zeszyt w serii wydawanej przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

Na IV posiedzeniu Rady Wydziału Matematyki, Fizyki i Chemii Uniwersytetu Poznańskiego w dniu 19 listopada 1951 roku o godz. 12 odbyła się „dyskusja habilitacyjna w zakresie logiki” dra Romana Suszki. Członkami Komisji habilitacyjnej byli: Andrzej Mostowski, Kazimierz Ajdukiewicz oraz Władysław Orlicz. Tegoż dnia o godz. 17 Suszko wygłosił wykład habilitacyjny *Co to jest logika wielowartościowa?* i, po zamknięciu całości przewodu habilitacyjnego uzyskał *veniam legendi* w zakresie logiki i podstaw matematyki.

Podstawą przewodu habilitacyjnego Romana Suszki była rozprawa *Canonic axiomatic systems*, jedyna praca z teorii mnogości napisana przez Suszkę. Rozprawa została złożona w redakcji *Studia Philosophica* 25 listopada 1950 roku. W 2002 roku ukazał się numer archiwalny *Kwartalnika Filozoficznego*, tom **XIX**, zeszyt **3/4** z 1950 roku, wydany przez Polską Akademię Umiejętności oraz Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Okoliczności odnalezienia tego numeru omówione są we wstępie redakcyjnym. Numer zawiera tekst Romana Suszki *Konstruowalne przedmioty i kanoniczne systemy aksjomatyczne*. (na stronach 331–359). Tekst został nadesłany do redakcji 12 czerwca 1950 roku. Poza zmianą w tytule, tekst dokładnie odpowiada późniejszemu tekstowi angielskiemu *Canonic axiomatic systems*.

Celem Suszki w tej rozprawie jest podanie eksplikacji paradoksu Skolema, bez odwoływania się do samego twierdzenia Löwenheima-Skolema. Autor czyni istotny użytek z wyników dotyczących teorii definicji uzyskanych w swojej rozprawie doktorskiej. Pracuje w systemie teorii mnogości przypominającym system Bernaysa-Gödla. Suszko wykorzystuje techniki zaproponowane przez Alfreda Tarskiego w opisie „morfologii” systemów formalnych. Wprowadza tzw. *k*-nazwy, odpowiadające nazwom kategorycznym (termom domkniętym zbudowanym bez użycia operatora deskrypcyjnego) oraz relację *k*-desygnowania, zachodzącą między *k*-nazwami a ich pozajęzykowymi korelatami, nazywanymi *obiektami (zbiorami) konstruowalnymi*. Otrzymuje twierdzenia o względnej niesprzeczności badanych systemów. *Systemy kanoniczne* mają uniwersa złożone wyłącznie ze zbiorów konstruowalnych (w sensie Suszki). Własność kanoniczności, twierdzi Suszko, odpowiada aksjomatowi ograniczania (*Beschränkheitsaxiom*) Fraenkla, orzekającemu, iż nie istnieją zbiory poza tymi, których istnienie gwarantują aksjomaty (danego systemu teorii mnogości). Metasystemy rozważane przez Suszkę mają własność kanoniczności w tym sensie. Zbiory konstruowalne w systemach kanonicznych są *k*-desygnowane przez *k*-nazwy, a *k*-nazw jest jedynie przeliczalnie wiele. Otrzymujemy więc eksplikację paradoksu Skolema.

Rozprawa *Canonic axiomatic systems* była recenzowana przez Jana Kalickiego w *Journal of Symbolic Logic*, **17**, 211–212.

Podczas swojej pracy w Uniwersytecie Poznańskim Suszko opublikował również kilka innych tekstów: [Suszko 1949c] (o stanie badań w dziedzinie logiki matematycznej w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich), [Suszko 1952] (krytyczna analiza pozytywizmu logicznego). Jak wynika z danych dostępnych w archiwach UAM oraz PTPN, pracę nad *logiką diachroniczną* Suszko rozpoczął jeszcze w Poznaniu — zob. też jego pierwszy przypis w Suszko [1957a]. Tekst ten, łącznie z [Suszko 1957b] zawiera jedno z pierwszych zastosowań tarskiańskiej teorii modeli do badania zagadnień epistemologicznych. W bibliografii umieszczonej w tych artykułach Suszko informuje o przygotowanej przez siebie do druku w *Studia Logica* pracy *Syntax and Model*. Można przypuszczać, że chodzi tu o jakąś wstępną wersję artykułów *Syntactic structure and semantical reference* I, II, które ukazały się wkrótce w *Studia Logica* (I: w numerze VIII w 1958 roku, złożone do redakcji 7 listopada 1957 roku; II: w numerze IX w 1960 roku, złożone do redakcji 20 września 1958 roku). Prace te nie należą oczywiście do „okresu poznańskiego”. Natomiast praca *W sprawie antynomii kłamcy i semantyki języka naturalnego* opublikowana w 1957 roku w *Zeszytach Naukowych Wydziału Filozoficznego*

Uniwersytetu Warszawskiego nr 3, PWN, Warszawa i datowana 15 kwietnia 1956 roku związana jest prawdopodobnie z pracą *O antynomiach logicznych*, zgłoszoną do druku w wydawnictwie Komisji Filozoficznej PTPN 4 kwietnia 1952 roku. Jak wynika z dokumentów archiwalnych, *O antynomiach logicznych* było planowane do druku w 1953 a następnie w 1954 roku w Poznaniu, ostatecznie jednak nie ukazało się w wydawnictwach PTPN.

W archiwach odnajdujemy informacje o wykładach wygłoszonych przez Suszkę w Poznaniu w omawianym okresie:

- 22 listopada 1947 roku — *Rola tautologii w nauce (logika bez aksjomatów)*;
- 6 grudnia 1947 roku — *Z teorii definicji*;
- 19 października 1949 roku — *Logika matematyczna i teoria podstaw matematyki w ZSRR*;
- 7 kwietnia 1951 roku — *O podwójnej relatywizacji pojęcia prawdy*.

Obszerne informacje o twórczości Romana Suszki znaleźć można w podanych w bibliografii pracach Mieczysława Omyły i Jana Zygmunta.

6 Seminarium Ajdukiewicza

Udało nam się przeprowadzić rozmowy z niektórymi uczestnikami seminarium Kazimierza Ajdukiewicza. Wedle ich wspomnień, omawiano tam m.in. prace klasyków filozofii (Profesor Jerzy Albrycht wspomina referowanie poglądów Hume'a), dyskutowano błędy logiczne rejestrowane w komunikacji językowej, wiele czasu poświęcano analizie wnioskowań indukcyjnych. Seminarium odbywało się w budynku *Collegium Maius*.

Zbigniew Czerwiński pisał rozprawę magisterską poświęconą logice indukcji. Wygłaszał na ten temat referaty m.in. na posiedzeniach PTPN oraz publikował teksty w *Studia Logica*, w których był przez pewien czas sekretarzem redakcji. Obecnie jest (emerytowanym) profesorem Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Dobiesław Bobrowski napisał rozprawę o bezaksjomatycznych rachunkach zdań. Promotorem był Ajdukiewicz. Profesor Bobrowski (obecnie emerytowany profesor na Wydziale Matematyki i Informatyki UAM) wspomina konsultacje, których udzielał mu podczas pisania pracy Roman Suszko.

Zbyszko Chojnicki poświęcił swoją rozprawę magisterską logice norm. Obecnie jest (emerytowanym) profesorem Instytutu Geografii UAM. Niedawno opublikował książkę poświęconą filozofii nauki.

Asystentem w Katedrze Ajdukiewicza był przez pewien czas Andrzej Malewski. Jest on autorem ciekawego, przystępnie napisanego podręcznika *ABC porządnego myślenia*. Współpracował także z Jerzym Topolskim nad metodologią historii.

7 Uwagi końcowe

Czy można powiedzieć, że logicy poznańscy w pierwszej dekadzie po ostatniej (?) wojnie światowej kontynuowali tradycje szkoły lwowsko-warszawskiej? Można znaleźć na to pytanie odpowiedź twierdzącą u niektórych historyków (zob. informacje zamieszczane w sieci). Trzeba jednak pamiętać, że działali oni w diametralnie innych warunkach politycznych. Dokładniejsze przedstawienie sytuacji w filozofii, logice, czy też ogólniej — w nauce polskiej tego okresu to ciekawe wyzwanie dla historyka nauki. Ukazały się pewne opracowania na ten temat. Niektóre z nich nie są, niestety, wolne od emocjonalnych, stronniczych ocen i prezentacji faktów.

Wróćmy do Poznania lat powojennych. Duża część działalności wydawniczej związana była z PTPN. Ajdukiewicz był redaktorem naczelnym *Studia Philosophica*, wydawanego w Poznaniu. Ostatni, IV tom ukazał się z datą 1951. W Poznaniu powstawały pierwsze numery *Studia Logica* —

najważniejszego chyba polskiego czasopisma poświęconego logice. Redaktorem naczelnym był Kazimierz Ajdukiewicz. W latach pięćdziesiątych odbyła się, publikowana na łamach *Myśli Filozoficznej*, dyskusja o nauczaniu logiki. Była to dyskusja nie tylko merytoryczna — miała ważne implikacje polityczne. Uczestniczyli w niej logicy (m.in.: Ajdukiewicz, Grzegorzcyk, Szaniawski, Suszko) oraz filozofowie marksiści (m.in. Schaff).

* * *

Badania logiczne w Poznaniu po omawianym tu okresie były oczywiście intensywnie rozwijane dalej. Prowadzono je w różnych jednostkach Uczelni. Seweryna Łuszczewska-Romahnowa kierowała Katedrą Logiki po przejściu Ajdukiewicza do Warszawy. Od 1974 roku kierownictwo przejął Tadeusz Batóg. Obecnie „potomkami” tej Katedry są trzy zakłady na Wydziale Matematyki i Informatyki UAM: Zakład Logiki Matematycznej (Roman Murawski), Zakład Teorii Obliczeń (Wojciech Buszkowski) oraz Zakład Lingwistyki Informatycznej i Sztucznej Inteligencji (Zygmunt Vetulani). Na Wydziale Prawa badania logiczne prowadził Zygmunt Ziemiński wraz ze współpracownikami (jeden z nich — Kazimierz Świrydowicz — jest obecnie pracownikiem Zakładu Logiki Matematycznej UAM). Katedrę Logiki po Wiegnerze przejął Jerzy Giedymin. Później utworzony został Instytut Filozofii UAM, w którym badania logiczne prowadzili Jerzy Kmita oraz Leszek Nowak. Obecnie Zakładem Logiki i Metodologii Nauk w tymże Instytucie kieruje Paweł Zeidler. W 1995 roku powstał Zakład Logiki Stosowanej (Jerzy Pogonowski) w Instytucie Językoznawstwa UAM, a w 2005 roku w Instytucie Psychologii UAM utworzono Pracownię Logiki i Kognitywistyki (Andrzej Wiśniewski).

ROMAN MURAWSKI
Department of Mathematical Logic
Adam Mickiewicz University
e-mail: rmur@amu.edu.pl
<http://www.logika.amu.edu.pl>

JERZY POGONOWSKI
Department of Applied Logic
Adam Mickiewicz University
e-mail: pogon@amu.edu.pl
<http://www.logic.amu.edu.pl>

Bibliografia

I. Wybrane prace logików poznańskich z lat 1945–1955

- Ajdukiewicz, K. 1947. Logika a doświadczenie. *Przegląd Filozoficzny* **XLIII**, z. 1–4, 3–21.
- Ajdukiewicz, K. 1948a. Zmiana i sprzeczność. *Mysł Współczesna* **8/9**, 35–52.
- Ajdukiewicz, K. 1948b. Epistemologia i semiotyka. *Przegląd Filozoficzny* **XLIV**, 336–347.
- Ajdukiewicz, K. 1948c. Metodologia i metanauka. *Życie Nauki* **VI**, 4–15.
- Ajdukiewicz, K. 1951a. Logika, jej zadania i potrzeby w Polsce współczesnej. *Mysł Filozoficzny* **1–2**, 50–67.
- Ajdukiewicz, K. 1951b. On the notion of existence. *Studia Philosophica* **IV**, 7–22.
- Ajdukiewicz, K. 1953. W sprawie artykułu prof. A. Schaffa o moich poglądach filozoficznych. *Mysł Filozoficzny* **2(8)**, 292–334.
- Ajdukiewicz, K. 1955. Klasyfikacja rozumowań. *Studia Logica* **II**, 278–300.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1947. Ideał metodologiczny XVII w. more geometrico. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* **14**, nr 2 (ogólnego zbioru nr 37), 158–159.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1948. Wieloznaczność a język nauki. *Kwartalnik Filozoficzny* **17**, 47–58. Reprinted in: *Semiotyka polska 1894 -1969*. Wyboru dokonał oraz wstępem opatrzył Jerzy Pelc. 1971. Warszawa : PWN, 184–195.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1950. Rozważania o “metodzie” w filozofii francuskiej XVII wieku. *Kwartalnik Filozoficzny*, vol. **XIX**, no 3/4, 171–205. Po raz pierwszy opublikowane w 2002 roku przez Polską Akademię Umiejętności oraz Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1951. Kartezjański ideał wiedzy. *Kwartalnik Filozoficzny* **XIX**, 25–40.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1952–1954. O klasyfikacji naturalnej. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* **19**, nr 1 (ogólnego zbioru nr 43), 115–116.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1953. Analiza i uogólnienie metody sprawdzania formuł logicznych przy pomocy diagramów Venna. *Studia Logica* **I**, 185–213.
- Suszko, R. 1947a. O zdaniach tautologicznych. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* **14**, 159–160.
- Suszko, R. 1947b. Z teorii definicji. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, **14**, 160–161.
- Suszko, R. 1948. W sprawie logiki bez aksjomatów. *Kwartalnik Filozoficzny* **XVII**, 199–205.
- Suszko, R. 1949a. O analitycznych aksjomatach i logicznych regułach wnioskowania. *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Filozoficznej* **VII**, nr 5, 1–30.
- Suszko, R. 1949b. Z teorii definicji. *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Filozoficznej* **VII**, nr 5, 31–59.
- Suszko, R. 1949c. Logika matematyczna i teoria podstaw matematyki w ZSRR. *Mysł Współczesna*, nr **12 (43)**, 390–396.
- Suszko, R. 1950. Konstruowalne przedmioty i kanoniczne systemy aksjomatyczne. *Kwartalnik Filozoficzny*, vol. **XIX**, no 3/4, 331–359. Po raz pierwszy opublikowane w 2002 roku przez Polską Akademię Umiejętności oraz Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Suszko, R. 1951. Canonic axiomatic systems. *Studia Philosophica* **IV**, 301–330.
- Suszko, R. 1952. Aksjomat, analityczność i aprioryzm. *Mysł Filozoficzny*, nr **4 (6)**, 129–161.
- Wiegner, A. 1948. *Elementy logiki formalnej*. Poznań: Księgarnia Akademicka.
- Wiegner, A. 1952. *Zarys logiki formalnej*. Warszawa: PWN.

II. Niektóre opracowania dotyczące badań logicznych w Poznaniu w latach 1945–1955

- Archiwum Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (Komisja Filozoficzna). Teczki: 435, 438.
- Archiwum Uniwersytetu Poznańskiego. Teczka: *Suszko Roman*, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, fizyka, 1937–1939, Sygnatura 103c/2215.
- Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Teczki osobowe: Kazimierz Ajdukiewicz, Seweryna Łuszczewska-Romahnowa, Adam Wiegner.
- Archiwum Uniwersytetu Poznańskiego. Protokoły posiedzeń Rad Wydziałów: Matematyczno-Przyrodniczego U.P. oraz Matematyki, Fizyki i Chemii.
- Batóg, T. 1968a. Problematyka logiki tradycyjnej w pracach Adama Wiegnera. *Studia Logica* **XXIII**, 143–146.
- Batóg, T. 1968b. Adam Wiegner. *Studia Filozoficzne* **1 (52)**, 236–238.
- Batóg, T. 1979. Seweryna Łuszczewska-Romahnowa. *Studia Filozoficzne* **1 (158)**, 189–194.
- Batóg, T. 2001. Seweryna Łuszczewska-Romahnowa — Logic and Methodology of Science. In: W. Krajewski (Ed.) *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*. Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, vol. **74**. Amsterdam - New York: Rodopi, 113–119.
- Bobrowski, D. 1951. Bezaksjomatyczne systemy rachunku zdań. Niepublikowana rozprawa magisterska, Uniwersytet Poznański, Poznań.
- Borkowski, L. 19xx. Kazimierz Ajdukiewicz (1890–1963). I. *Studia Logica* **XVI**, 7–29.
- Czerwiński, Z. 1957. Zagadnienie probabilistycznego uzasadnienia indukcji enumeracyjnej. *Studia Logica* **V**, 91–107.
- Czerwiński, Z. 1958a. On the relation of statistical inference to traditional induction and deduction. *Studia Logica* **VII**, 242–264.
- Czerwiński, Z. 1958b. O paradoksie implikacji. *Studia Logica* **VII**, 265–271.
- Czerwiński, Z. 1965. Problematyka indukcji w pracach i działalności Kazimierza Ajdukiewicza. *Studia Logica* **XVI**, 31–38.
- Grot, K. (Ed.) 1971. *50 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*. Poznań.

- Grot, K. (Ed.) 1972. *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919–1969*. Poznań. *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego* za lata 1945–1955.
- Kraszewski, Z. 1962. Modyfikacja metody rozstrzygania twierdzeń jednoargumentowego rachunku funkcyjnego. *Studia Logica* **XIII**, 237–247.
- Logika w Polsce Ludowej. Materiały na studencką sesję z okazji XX-lecia PRL*, Poznań 1964.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1957. Indukcja a prawdopodobieństwo. *Studia Logica* **V**, 71–90.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1961. Classification as a kind of distance function. Natural classifications. *Studia Logica* **XII**, 41–81.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1962. Pewne pojęcie poprawnej inferencji i pragmatyczne pojęcie wynikania. *Studia Logica* **XIII**, 203–208. Reprinted in: [Pawłowski 1966], 163–167.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1964. Z teorii racjonalnej dyskusji. In: *Rozprawy logiczne: Księga pamiątkowa ku czci profesora Kazimierza Ajdukiewicza*. Warszawa: PWN, 103–112.
- Łuszczewska-Romahnowa, S., Batóg, T. 1965a. A generalized theory of classifications. I. *Studia Logica* **XVI**, 53–74.
- Łuszczewska-Romahnowa, S., Batóg, T. 1965b. A generalized theory of classifications. II. *Studia Logica* **XVII**, 7–30.
- Łuszczewska-Romahnowa, S. 1973. Logika. In: G. Labuda (Ed.) *Nauka w Wielkopolsce*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Małewski, A. 1957. *ABC porządnego myślenia*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Ne cedat academia. Kartki z dziejów tajnego nauczania w Uniwersytecie Jagiellońskim 1939–1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1975.
- Nowakowa, I. 2001. Adam Wiegner — nonstandard empiricism. In: W. Krajewski (Ed.) *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*. Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, vol. **74**. Amsterdam – New York: Rodopi, 79–87.
- Omyła, M. 1986. O życiu i twórczości Romana Suszki. *Studia Semiotyczne* **XIV–XV**, 13–22.
- Omyła, M. (Ed.) 2001. *Logiczne idee Romana Suszki*. Materiały XLV Konferencji Historii Logiki (Kraków 1999). Warszawa: Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Omyła, M., Zygmunt, J. 1984. Roman Suszko (1919–1979): A bibliography of the published work with an outline of his logical investigations. *Studia Logica* **XLIII**, **4**, 421–441.
- Pawłowski, T. (Ed.) 1966. *Logiczna teoria nauki. Wybór artykułów*. Warszawa: PWN.
- Perzanowski, J. (Ed.) 1987. *Essays on philosophy and logic. Proceedings of the XXXth conference on the history of logic, dedicated to Roman Suszko. Cracow, October 19–21, 1984*. Cracow: Jagiellonian University Press.
- Pogonowski, J. 2002. „Okres poznański” w twórczości Romana Suszki. Złożone do druku w *Bibliotece Myśli Semiotycznej* w 2002 roku. Dostępne na stronie: www.logic.amu.edu.pl. Zobacz także niniejszy numer *Investigationes Linguisticae*.
- Suszko, R. 1957a. Logika formalna a niektóre zagadnienia teorii poznania. Diachroniczna logika formalna. *Myśl Filozoficzna* nr **2** (**28**), 27–56.
- Suszko, R. 1957b. Logika formalna a niektóre zagadnienia teorii poznania (Diachroniczna logika formalna). *Myśl Filozoficzna* nr **3** (**29**), 34–67.
- Suszko, R. 1957c. W sprawie antynomii kłamcy i semantyki języka naturalnego. *Zeszyty Naukowe Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Warszawskiego* nr **3**. Warszawa: PWN.
- Suszko, R. 1958. Syntactic structure and semantical reference. I. *Studia Logica* **VIII**, 213–244.
- Suszko, R. 1960. Syntactic structure and semantical reference. II. *Studia Logica* **IX**, 185–216.
- Roman Suszko — *Wybór pism* (Pod redakcją Mieczysława Omyły). 1998. *Biblioteka Myśli Semiotycznej* 42. Warszawa: Polskie Towarzystwo Semiotyczne.
- Wiegner, A. 1925. Zagadnienie poznawcze w oświetleniu Nelsona. *Prace Komisji Filozoficznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* t. **I**, zes. 5, 72 pp.
- Wiegner, A. 1930. *W sprawie odwrotności między treścią a zakresem pojęć*. Poznań: Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, pp. II+38.
- Wiegner, A. 1931. Wartość i znaczenie logiki tradycyjnej. *Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk* Rok IV, 1930, Poznań, 67–68.
- Wiegner, A. 1938. W sprawie założeń i charakteru logiki tradycyjnej. *Kwartalnik Filozoficzny* **XV**, 108–122.
- Wiegner, A. 1958a. O potrzebie ujednoczenia terminologii logicznej. *Studia Logica* **VII**, 271–274.
- Wiegner, A. 1958b. W sprawie nowej klasyfikacji rozumowań. *Studia Logica* **VII**, 274–275.
- Wiegner, A. 1960. O abstrakcji i konkretyzacji. *Studia Filozoficzne* Nr **1** (**16**), 201–209.
- Wójcicki, R. 1999. *Ajdukiewicz. Teoria znaczenia*. Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Zamiara, K. 2001. Jerzy Giedymin — from the logic of science to the theoretical history of science. In: W. Krajewski (Ed.) *Polish Philosophers of Science and Nature in the 20th Century*. Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, vol. **74**. Amsterdam – New York: Rodopi, 173–181.